

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ННІНОТ

Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ШАНТА СВІТЛАНА ЮРІЇВНА

випускна кваліфікаційна робота на тему:

**БЮДЖЕТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСЛУГ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ:
ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА**

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Коваль С. Л.

ТЕРНОПІЛЬ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСЛУГ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЇХ НАДАННЯ.....	6
1.1. Економічний зміст послуг соціального характеру та їх бюджетне забезпечення.....	6
1.2. Нормативно-правова база бюджетного забезпечення послуг в соціальній сфері.....	11
РОЗДІЛ 2. ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	17
2.1. Аналіз вітчизняної практики бюджетного фінансування соціальної сфери за рахунок коштів державного бюджету.....	17
2.2. Видатки місцевих бюджетів на соціальну сферу, їх характеристика.....	24
2.3. Бюджетне фінансування соціальних програм та система показників їх ефективності.....	31
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	39
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Дослідження бюджетного фінансування послуг у соціальній сфері є надзвичайно актуальним питанням, адже через можливість досягнення соціальної справедливості бюджетне фінансування безпосередньо впливає на доступність і якість соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, культура і мистецтво. При цьому важливо забезпечити інклюзивний підхід у наданні соціальних послуг. Разом з тим, в умовах обмежених бюджетних ресурсів дослідження цього питання дозволяє виявити ефективні моделі фінансування та управління, що сприятиме у майбутньому оптимізації витрат і підвищенню якості послуг.

Соціальна сфера сьогодні стикається з новими викликами, такими як старіння населення, міграційні процеси, економічна стагнація, воєнні загрози, відтак надання якісних сучасних послуг у соціальній сфері можливі за умови пошуку нових підходів до фінансування та управління, які здатні адаптуватись до сучасних умов. Важливим питанням у сфері послуг соціального спрямування є стабільність економічного і політичного розвитку країни, відтак спрямування інвестиційних ресурсів в соціальну сферу сприятимуть підвищенню соціальної стабільності, зменшенню рівня бідності та нерівності громадян, що, в свою чергу, зміцнить довіру громадян до державних інституцій.

Таким чином, актуальність дослідження бюджетного фінансування послуг у соціальній сфері є ключовим для забезпечення сталого розвитку суспільства, покращення якості життя громадян і ефективного використання державних ресурсів.

Дослідженням питань бюджетного забезпечення надання послуг у соціальній сфері, визначенням та обґрунтуванням індикаторів ефективності реалізації бюджетних програм соціального розвитку присвячені наукові доробки таких науковців, як: Горин В., Дем'янишин В., Кириленко О., Коваль

С., Лободіна З., Лібанова Е., Луніна І., Малиняк Б., Овчарова Н., Павлюк К., Петрушка О., Сидор І., Чугунов І., Юрія С. та інші.

Метою даного дослідження є узагальнення і систематизація концептуальних засад послуг у соціальній сфері та їх бюджетного забезпечення, дослідження вітчизняної практики надання послуг у соціальній сфері в розрізі фінансування видатків на освіту, охорону здоров'я, культуру, мистецтво, спорт, соціальний захист і соціальне забезпечення за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також визначення стратегічних напрямів щодо удосконалення цього процесу.

Основними завданнями випускної кваліфікаційної роботи є:

- розкрити економічний зміст послуг у соціальній сфері, а також нормативно-правові основи їх бюджетного забезпечення;
- розглянути систему індикаторів оцінки ефективності реалізації державних соціальних програм;
- провести аналіз бюджетного фінансування соціальної сфери за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів;
- визначити та обґрунтувати стратегічні напрями підвищення ефективності бюджетного фінансування послуг у соціальній сфері.

Об'єктом наукового дослідження є бюджетне забезпечення надання послуг соціального призначення за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Предметом наукового дослідження виступають економічні відносини, пов'язані з бюджетним забезпеченням послуг у соціальній сфері відповідно до основних напрямів реалізації бюджетної політики країни.

Методами наукового дослідження є: системний підхід при вивченні явищ і предметів дослідження; метод наукової абстракції; історичний метод, метод логічного аналізу, статистичний метод, метод узагальнення, графічний метод.

Теоретико-методологічну основу випускної кваліфікаційної роботи складають монографічні дослідження, нормативно-правова база з теми

дослідження, публікації у фахових наукових виданнях з питань бюджетного фінансування соціальних послуг.

Інформаційною базою є звітні дані про виконання Державного та місцевих бюджетів України за 2020-2023 роки, подані і звітах Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України.

Практична значимість результатів наукового дослідження полягає у можливості їх використання у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо фінансування послуг у соціальній сфері.

Елементами наукової новизни є проведений комплексний аналіз щодо бюджетного забезпечення послуг у соціальній сфері за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також реалізації державних соціальних програм, визначення напрямів його удосконалення.

Результати дослідження було опубліковано у Збірнику матеріалів конференції XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*, Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Том 2. на тему: «Видатки місцевих бюджетів на соціальну сферу: аналітичний огляд», а також у Збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія *Фінансове забезпечення сталого розвитку*. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Випуск 4. на тему: «Напрями удосконалення бюджетного фінансування соціальної сфери».

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота викладена на 56 сторінках машинописного тексту, містить 6 таблиць, 7 рисунків, 60 позицій у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСЛУГ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЇХ НАДАННЯ

1.1. Економічний зміст послуг соціального характеру та їх бюджетне забезпечення

Сучасні підходи і тенденції в розвитку споживання, які супроводжуються зростанням добробуту громадян та зміною структури їх споживчих пріоритетів, характеризуються різким зростанням ролі і значення послуг в системі задоволення потреб людини, адже «послуга – це одна із форм задоволення потреб людини» [25]. Зазначений стан обумовлений, по-перше, високим рівнем розвитку матеріального виробництва, за допомогою чого вдається досягти повного товарного забезпечення населення при зменшенні чисельності зайнятих в даній сфері. По-друге, «значним розширенням сфери послуг виступає нове усвідомлення змісту складових якості і рівня життя (здоров'я, харчування, житло, домашнє майно, включаючи одяг і взуття, послуги, культурне забезпечення, умови праці, умови відпочинку, соціальне забезпечення, соціально-побутові умови тощо)» [54].

Активна діяльність вітчизняної економічних наукових шкіл над проблематикою сфери послуг з початку 80-х років дещо змінилась і увага до цих досліджень знизилась до кінця 90-х років. Водночас, сучасний розвиток економіки має тенденцією швидкого і успішного розширення сфери послуг. Практичне функціонування соціально-економічних моделей господарюючих суб'єктів у розвинутих країнах світу показало, що сфера послуг є надзвичайно вагомою як з позиції формування культурного, освітнього рівня людського потенціалу, так і з позиції задоволення потреб усіх членів суспільства, а також впливу на сферу виробництва в частині підвищення рівня задоволення і якості суспільних потреб. Разом з тим, радикальні перетворення в економіці країни все більше загострюють проблеми недооцінювання громіздкої ролі сфери

послуг, що обумовлює необхідність дослідження її економічної сутності в сучасних умовах господарювання.

Виникнення послуги як окремої економічної категорії та різновиду людської діяльності пов'язано з періодом обміну результатами праці, а саме при формуванні виробничих відносин. Незважаючи на те, що економічна наука та ряд її досліджень вже давно оперують поняттям послуги, ще й досі не вироблено загальноприйняте її визначення. Така думка має своєрідне підґрунтя, зважаючи на різносторонність прояву категорії «послуга», адже її розглядають з різних точок зору: «як економічну категорію; вид діяльності; певну сферу; грошовий потік» [53].

Найбільш поширеним є формулювання послуги як економічної категорії. Поняття «послуга» було вперше введено Ж.Б. Сеєм у його праці «*Graite d'Economie Politique*», датованій 1803 роком [2].

На початку XIX століття Фредерік Бастіа – французький економіст дійшов висновку, що суспільний розвиток формується із послуг, які люди можуть надавати один одному. Ним було розглянуто послуги як певна діяльність людей, що надається і споживається людьми. Як і будь-яка інша діяльність, послуга матеріалізується у своїй споживчій вартості, а відтак вона виступає у якості товару.

М. Росинський вважає, що послугами можна називати: «будь-які функції, які пов'язані... із задоволенням людських потреб, але які безпосередньо направлені на виробництво будь-яких предметів» [46].

І Калачова відмічає, що «під послугою необхідно розуміти корисний ефект, який виникає в процесі продуктивної праці як цілеспрямованої діяльності. Корисний ефект є не що інше як сукупність корисних властивостей, які направлені на задоволення певної потреби людини» [16].

М. Солодков тлумачить послугу: «як специфічну форму економічних відносин з приводу конкретної трудової діяльності» [46]. В. Герасимчук визначив послугу як «справу, виконання, зусилля» [9].

А Сидоровою було сформульовано визначення послуги «як стан людини або предмету, який належить будь-якому учаснику економічних відносин...» [53]. Визначаючи зміст послуг, Ф. Котлер, зазначив, що «послуги – це об’єкти продажу у вигляді дій, вигод або задоволення» [24]. Відтак, з даного визначення випливає, що послуги не є сталими і клієнту пропонується послуга, яка не має матеріальної форми.

Е. Решетнікова вказує на те, що послуга є «формою економічних відносин з приводу конкретної трудової діяльності, в процесі якої створюється спеціальна споживча вартість» [45]. Схожим є визначення М. Росинського, який зазначив, що «Послуга – це специфічна політико-економічна категорія, яка виражає відносини праці, яка реалізується безпосередньо як корисний ефект діяльності і яка функціонує в базі споживання» [46]. В. Комаров тлумачив послугу «як самостійний об’єкт застосування праці і додаткових джерел споживаючих населенням благ» [22].

Наступне визначення послуги подає Л. Хмелевська, нею відмічено, що «послуга – це діяльність, яка виконана для задоволення чийхось потреб, господарчих або інших зручностей, що надаються будь-кому» [58, с. 32]. Вона також погоджується, що «послуга є товаром, специфіка якого проявляється у неможливості фізичного охоплення, невіддільності від свого джерела, у неможливості накопичення та зберігання, в індивідуальності та плинності якісних характеристик, у відсутності речового змісту (це лише діяльність, а не продукт)» [58, с. 57].

Л. Ткаченком запропоноване наступне визначення, «послуги – це результат корисної діяльності, яка змінює стан обличчя або товару, які представляють економічні суб’єкти один одному за попередньою згодою» [57]. Схожим за змістом є визначення послуги подане Н. Панкратьєвою, вона зазначає, що послугою є «економічна діяльність яка безпосередньо задовольняє потреби членів суспільства, домашніх господарств, потреби різного роду підприємств різних форм власності, об’єднань., організацій і суспільні потреби

або потреби суспільства в цілому, не втілені в матеріально-речовій формі» [7, с. 16].

Доречним є погодитися з визначенням «послуги» як певної економічної категорії, адже її теоретичне обґрунтування набуває сьогодні все більшого значення, що пов'язано із розвитком економічних взаємозв'язків, які включають усі сфери господарської діяльності у ринкові відносини.

Про економічний зміст послуг, як окремого виду діяльності людини, писали у своїх наукових працях В. Крижановський, Л. Глязер, О. Ланге. Вони наголошували на тому, що «послуги – це діяльність, спрямована на задоволення людських потреб, але не має матеріальної форми. Результат діяльності у сфері послуг може мати більш тривалий характер, ніж деякі матеріальні цінності. Прикладом можуть бути послуги у сфері науки, освіти, культури» [7, с. 36].

Л. Співак визначає, що «послуга – це результати економічної діяльності, які набувають матеріально-речової форми і задовольняють певні потреби» [54, с. 57].

Таким чином, аналіз теоретичних підходів до визначення поняття «послуга», дозволяє зробити висновок про те, що вона розглядаються як окремий вид діяльності чи праця, в результаті виконання якої, як правило, не створюється новий продукт, однак, змінюється стан чи якість уже існуючого продукту. Відтак, до послуг відносять блага, які можна пропонувати не у вигляді матеріальних речей, а у формі відповідної діяльності. Ми підтримуємо зазначену позицію.

Усі послуги можна класифікувати за різними ознаками. Донедавна сферу послуг відносили до невиробничої сфери, яка включала:

- «житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування;
- транспорт та зв'язок по обслуговуванню організацій невиробничої сфери населення;
- геологію і розвідку надр (за вирахуванням глибокого розвідувального буріння на нафту та газ);

- охорону здоров'я, фізичну культуру і соціальне забезпечення;
- освіту;
- культуру і мистецтво;
- науку і наукове обслуговування;
- фінансове кредитне і страхове обслуговування;
- управління;
- громадські організації» [55, с. 9].

Слід відмітити, що до вище приведеного списку послуг виключено вантажний транспорт і зв'язок, громадське харчування і торгівлю, готельний і туристичний бізнес. Сьогодні приведені класифікації відділяють сферу послуг від виробничої та невиробничої сфер.

Дуже часто в науковій літературі послуги в соціальній сфері та соціальні послуги розглядають як синоніми, проте між ними є певні відмінності.

1. *Соціальні послуги* – це конкретні дії або програми, які надаються для підтримки благополуччя окремих осіб або груп. Приклад: допомога безпритульним, реабілітаційні програми, підтримка людей з інвалідністю, програми для літніх людей. Соціальні послуги зазвичай мають чітко визначені цілі та завдання, такі як зменшення бідності, покращення здоров'я або забезпечення соціальної інтеграції.

2. *Послуги в соціальній сфері* – це більш широкий термін, що включає не лише соціальні послуги, але й інші види послуг, пов'язані з соціальним життям суспільства. До послуг в соціальній сфері можуть входити освітні послуги, культурні заходи, соціально-культурна діяльність, підтримка громадських організацій тощо. Цей термін підкреслює ширший контекст, у якому відбуваються соціальні взаємодії та обслуговування населення.

Таким чином, основна відмінність полягає в тому, що соціальні послуги є специфічним видом послуг в соціальній сфері, яке фокусується на підтримці та покращенні добробуту окремих осіб і груп, тоді як послуги в соціальній сфері охоплюють більш широкий спектр діяльності та програми соціального розвитку для громадян.

1.2. Нормативно-правова база бюджетного забезпечення послуг в соціальній сфері

Бюджетне забезпечення соціальної сфери базується на видатках державного і місцевих бюджетів на освітні, медичні послуги, соціальні послуги щодо соціального захисту і соціального забезпечення населення, сферу фізичного і духовного розвитку в Україні.

Система освіти в Україні регулюється комплексом законодавчих актів, які визначають основні принципи, структуру та функціонування освітніх установ. Основним документом, що регулює освітні послуги, є Закон України «Про освіту», ухвалений у 2017 році. Цей Закон гарантує всім громадянам право на освіту, що включає доступ до безкоштовної базової освіти. Освіта в Україні є обов'язковою до 9 класу. Система освіти в Україні поділяється на кілька рівнів: дошкільна, загальна середня, професійна та вища освіта. Законодавство регулює вимоги до кожного з цих рівнів.

Освітні програми повинні відповідати державним стандартам, які визначають вимоги до навчального процесу та кваліфікацій випускників. Вищі навчальні заклади мають право на академічну автономію, що включає самостійне формування навчальних планів, програм та методів навчання.

Освітні установи зобов'язані проходити ліцензування та акредитацію, що забезпечує контроль якості освітніх послуг. Закон визначає джерела фінансування освітніх закладів, включаючи державний та місцеві бюджети, а також можливість залучення позабюджетних коштів.

Останніми роками особлива увага приділяється інклюзивній освіті, яка забезпечує навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх закладах. Законодавство України у сфері освітніх послуг є динамічним і підлягає регулярним змінам у відповідь на сучасні виклики. Важливою є адаптація нормативно-правової бази до європейських стандартів та забезпечення якісної освіти для всіх верств населення. Розглянемо детальніше структуру освітньої галузі та їх нормативно-правове забезпечення.

Дошкільна освіта в Україні здійснюється на основі Закону України «Про дошкільну освіту» [36]. Закон визначає концепцію дошкільної освіти як систему, що забезпечує ранній розвиток дітей від 2 до 6 років. Основною метою дошкільної освіти є створення умов для всебічного розвитку, соціалізації та готовності дітей до навчання у школі. Щодо організації діяльності дошкільних навчальних закладів, то відповідно до законодавства вони можуть бути державними, комунальними та приватними. Принципами реалізації дошкільної освіти є її: доступність, інклюзивність, безпечність і якість.

Нормативно-правове забезпечення загальної середньої освіти здійснюється на підставі Закону України «Про освіту» [38] та Закону України «Про повну загальну середню освіту» [40]. Закон України «Про освіту» окреслює загальну структуру освіти, тоді як Закон України «Про повну загальну середню освіту» детально описує вимоги до початкової, основної та старшої школи. Зазначеним Законом встановлено, що загальна середня освіта є обов'язковою до 9 класу. Після завершення 9 класу учні можуть продовжити навчання в старшій школі або професійно-технічних навчальних закладах. У навчальних закладах встановлено відповідні державні стандарти, які зобов'язують дотримуватися державних стандартів, які визначають вимоги до змісту, форм і методів навчання.

Закон України «Про професійно-технічну освіту» [41] дозволяє організовувати діяльність з підготовки робітничих кадрів, що відповідають потребам ринку праці. Він регулює діяльність професійно-технічних навчальних закладів, їх акредитацію та ліцензування. Визначає, що навчальні заклади можуть надавати освітні послуги на базі базової загальної або повної загальної середньої освіти. Також чинне законодавство передбачає розробку державних стандартів для професійно-технічної освіти, які встановлюють вимоги до формування навчальних програм.

Закон України «Про вищу освіту» [34] визначає три основні рівні вищої освіти: бакалавр, магістр, доктор філософії. Окремо виділяється докторат. Закон гарантує автономію вищих навчальних закладів, що дозволяє їм

самостійно формувати навчальні програми, вибирати методи навчання та проводити наукові дослідження. Ним встановлено механізми контролю за якістю вищої освіти, включаючи акредитацію програм та діяльності закладів.

Зазначені нормативно-правові акти формують правову основу для функціонування системи освіти в Україні, забезпечуючи її розвиток відповідно до сучасних викликів і потреб суспільства. Постійні зміни і вдосконалення цих законодавчих актів сприяють адаптації освітньої системи до європейських стандартів.

Основним правових документом, який регулює діяльність сфери охорони здоров'я населення є Конституція України [23], яка гарантує право громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу. Вона проголошує, що держава забезпечує доступність і безкоштовність медичної допомоги для всіх. Конституція України встановлює основи для державного фінансування системи охорони здоров'я.

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [29] визначає, що «кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [29].

Зазначений законодавчий акт визначає «правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості» [29]. Даним законодавчим актом встановлено

механізми фінансування системи охорони здоров'я, зокрема через державні програми та страхування.

Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [35]. Цим Законом визначено «державні фінансові гарантії надання необхідних пацієнтам послуг з медичного обслуговування (медичних послуг) та лікарських засобів належної якості, реімбурсації лікарських засобів та медичних виробів (включаючи допоміжні засоби) за рахунок коштів Державного бюджету України за програмою медичних гарантій» [35]. У ньому закладено механізми, які забезпечують безкоштовне надання медичних послуг у межах державних гарантій, включаючи первинну, вторинну та третинну медичну допомогу. Всі медичні заклади отримують фінансування через Національну службу здоров'я України (НСЗУ), яка здійснює закупівлю медичних послуг. НСЗУ відповідає за управління фінансами в системі охорони здоров'я та здійснює контроль за виконанням державних програм. Також цим законодавчим актом встановлено механізм фінансування медичних послуг на основі державних гарантій; визначено, що бюджетні видатки на охорону здоров'я формуються з урахуванням потреб населення, доступності та якості надання медичних послуг; механізм розподілу бюджетних коштів між різними медичними закладами, залежно від їх функцій та обсягу наданих послуг.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю»[42] визначає «основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності» [42].

Постановами Кабінету Міністрів України затверджуються бюджетні програми в сфері охорони здоров'я. Це може включати програми надання медичних послуг, боротьби з епідеміями, закупівлі медичного обладнання

тощо. Ними встановлено порядок розподілу бюджетних коштів між регіонами та медичними закладами.

Законодавство в сфері охорони здоров'я в Україні забезпечує комплексний підхід до охорони здоров'я населення, регулюючи права пацієнтів, організацію медичних послуг та фінансування системи охорони здоров'я. Постійні зміни в законодавстві відображають потреби суспільства та нові виклики у сфері охорони здоров'я.

Законодавство України про соціальні послуги регулює надання соціальної підтримки різним категоріям населення, забезпечуючи їхні права та доступ до необхідних послуг, їх бюджетне фінансування.

Закон України «Про соціальні послуги» [43] визначає «основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах» [43]. Даним законодавчим актом визначено поняття соціальних послуг, їх види, порядок надання, а також права та обов'язки суб'єктів надання соціальних послуг. Закон охоплює різні категорії населення, такі як люди з інвалідністю, літні особи, особи, які перебувають у складних життєвих обставинах. Типами послуг, відповідно до чинного законодавства, є надання соціальних послуг вдома, в стаціонарних установах, а також послуги консультування, реабілітації та інтеграції в суспільство.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [39] визначає «основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами» [39]. Закон гарантує доступ до соціальних послуг, медичної допомоги, професійної підготовки та працевлаштування.

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [33] визначає «загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій» [33]. Цим Законом забезпечується співпраця між державою та благодійними організаціями у сфері соціального захисту населення.

Кабінет Міністрів України ухвалює постанови, що регулюють надання соціальних послуг, включаючи їх фінансування, порядок проведення соціальної експертизи та моніторинг ефективності; визначають державні стандарти надання соціальних послуг, які забезпечують їх якість та доступність.

Законодавство про соціальні послуги в Україні створює правову основу для надання соціальної підтримки різним категоріям населення. Постійні зміни та вдосконалення нормативних актів спрямовані на підвищення доступності та якості соціальних послуг, що є важливим для забезпечення соціального захисту та добробуту населення.

Нормативно-правове забезпечення духовного і фізичного розвитку та їх бюджетне забезпечення визначає Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [44], яким визначено загальні правові, соціальні, організаційні та економічні основи діяльності у галузі фізичної культури і спорту, а також регулює суспільні відносини щодо створення належних умов для розвитку фізичної культури і спорту в Україні. Іншим документом є «Стратегія розвитку фізичного виховання та спорту серед української молоді на період до 2025 року» [56].

У сфері духовного розвитку громадян країни базовим законодавчим актом є Закон України «Про культуру» [37], яким визначено правові засади діяльності у галузі культури, врегульовано питання суспільних відносин, пов'язаних з формуванням, використанням, збереженням культурних цінностей та культурної спадщини України та можливість доступу до них усіх громадян країни.

РОЗДІЛ 2.

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

2.1. Аналіз вітчизняної практики бюджетного фінансування соціальної сфери за рахунок коштів державного бюджету

Бюджетне забезпечення соціальної сфери здійснюється шляхом формування видатків соціального призначення за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів відповідно до функціональної класифікації видатків, а також за рахунок реалізації державних чи місцевих програм розвитку соціальної сфери. До видатків бюджетів різних рівнів соціального призначення чи соціальної сфери відносять видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, а також видатки на духовний і фізичний розвиток. Ці видатки здійснюються за напрями, які відповідають Стратегії соціально-економічного розвитку країни, Бюджетної резолюції та відповідають спрямуванню державної соціальної політики розвитку країни.

Розглянемо спочатку динаміку, структуру і склад видатків державного, зведеного та місцевих бюджетів, спрямованих на соціальну сферу за аналізований період 2020-2023 років (див. табл. 2.1).

Динаміка видатків соціального призначення зведеного бюджету у період 2020-2023 років має тенденцію до росту показників з 806,5 млрд. грн. до 1078,6 млрд. грн., або на 272,1 млрд. грн. Частка цих видатків за аналізований період знаходилася в межах 24,3 % – 50,3 % і характеризується тенденцією до поступового скорочення. Зокрема, у 2020 році вона становила 50,6 % видатків зведеного бюджету країни, а у 2023 році вона склала лише 24,3 %, або на 26,3 % менше. Дана ситуація обумовлена зростанням обсягу видатків зведеного бюджету загалом більшими темпами, ніж на фінансування соціальних потреб населення, а саме пріоритетними напрямками фінансування бюджету в умовах війни стали: ЗСУ, виконання органами влади загальнодержавних функцій, захист громадського порядку, безпека і судова влади. Таким чином, структура

видатків зведеного бюджету соціального спрямування довоєнного періоду становила більше 50 %, а у період війни вона скоротилася до 24,3 % – 32,7 %.

Таблиця 2.1

Динаміка, склад і структура видатків зведеного бюджету на соціальну сферу у період 2020-2023 рр.

роки		Всього видатки зведеного бюджету, в тому числі:	Всього видатки на соціальну сферу, з них:	охорона здоров'я	духовний і фізичний розвиток	освіта	соціальний захист і соціальне забезпечення
2020	млрд. грн.	1595,4	806,5	175,8	31,7	252,3	346,7
	частка, %	100,0	50,6	11,0	2,0	15,8	21,7
2021	млрд. грн.	1844,4	927,2	203,6	43,4	312,9	367,3
	частка, %	100,0	50,3	11,0	2,4	17,0	19,9
2022	млрд. грн.	3043,5	994,9	215,3	33,6	290,8	455,2
	частка, %	100,0	32,7	7,1	1,1	9,6	14,9
2023	млрд. грн.	4440,9	1078,6	217,4	38,5	308,6	514,1
	частка, %	100,0	24,3	4,9	0,9	6,9	11,6
Темп приросту, млрд. грн.		2845,5	272,1	41,6	6,8	56,3	167,4

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Аналіз в розрізі складових соціальної сфери дозволив зробити висновок, що найбільшу питома вагу серед них мають видатки, спрямовані на соціальний захист і соціальне забезпечення населення (див. рис. 2.1).

Частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення за період 2020-2023 років знаходилася в межах 11,6 % – 21,7 % серед видаткової складової зведеного бюджету і прослідковується тенденція до скорочення цих значень. Абсолютні показники видатків даного напрямку збільшились на 167,4 млрд. грн. Так, якщо у 2020 році вони становили 346,7 млрд. грн., то у 2023 році – 514,1 млрд. грн. Відмітимо, що частка видатків на соціальний захист і

забезпечення у структурі видаткової складової зведеного бюджету на соціальну сферу становила в діапазоні 39,3 % – 47,7 % і має тенденцією до росту за роками. Дана ситуація зображає необхідність зростання потреб населення у соціальному захисті в період війни, а саме з'явилися абсолютно нові види соціальної допомоги – це допомога внутрішньо переміщеним особам (ВПО), особам, які постраждали внаслідок військової агресії росії, а також здійснюються виплати особам, які втратили житло.

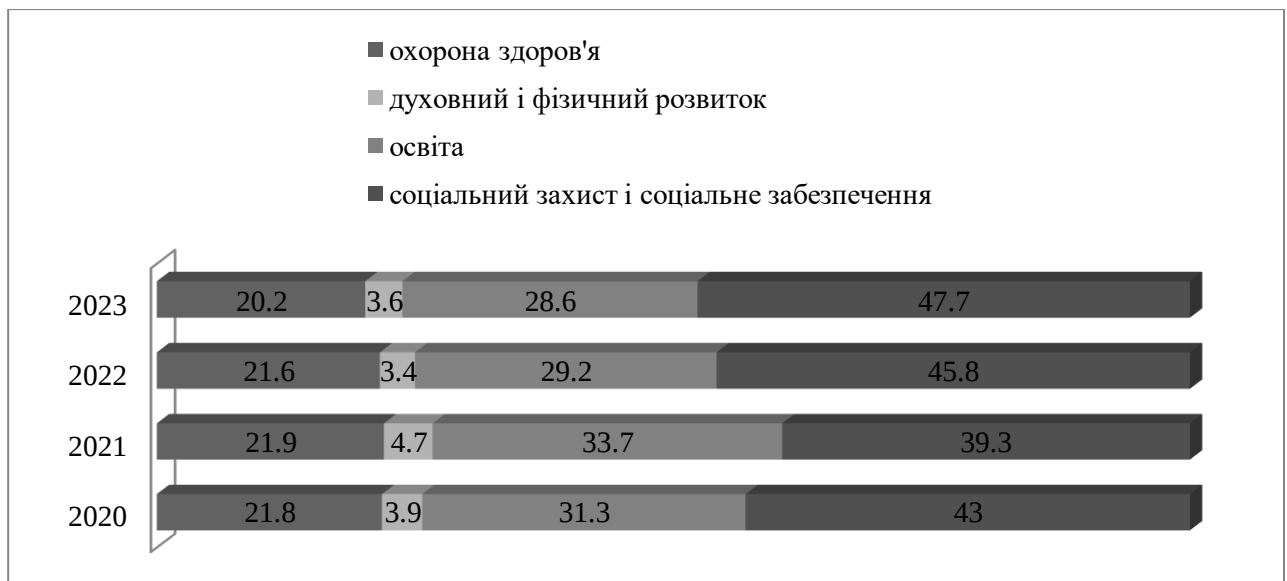

Рис. 2.1. Динаміка частки видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу за період 2020-2023 років (у %) в розрізі галузей

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Майже 30 % видатків у структурі зведеного бюджету на соціальну галузь становлять видатки на освітню сферу, їх частка коливається в межах 28,6 % – 31,3 % з тенденцією до зменшення обсягу фінансування. Абсолютні показники освітніх видатків за цей період зросли на з 252,3 млрд. грн. у 2020 році до 308,6 млрд. грн. у 2023 році, або на 56,3 млрд. грн.

Бюджетне забезпечення сфери охорони здоров'я має аналогічну тенденцію щодо зростання показників з 175,8 млрд. грн. у 2020 році до 217,4 млрд. грн. у 2023 році, або на 41,6 млрд. грн. Їх питома вага скоротилася з 21,8 % до 20,2 %, або на 1,6 %.

Найменшу частку у структурі видатків соціального призначення, які фінансуються за рахунок зведеного бюджету становлять видатки на духовний і фізичний розвиток, яка коливається в діапазоні 3,4 % – 4,6 %.

Порівняння часток видатків, які здійснюються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів на соціальну сферу у період 2020-2023 років демонструє рис. 2.2. Відмітимо, що для усіх аналізованих років характерним є фінансування видатків соціального призначення за рахунок коштів державного бюджету, що становить більше 60 %.

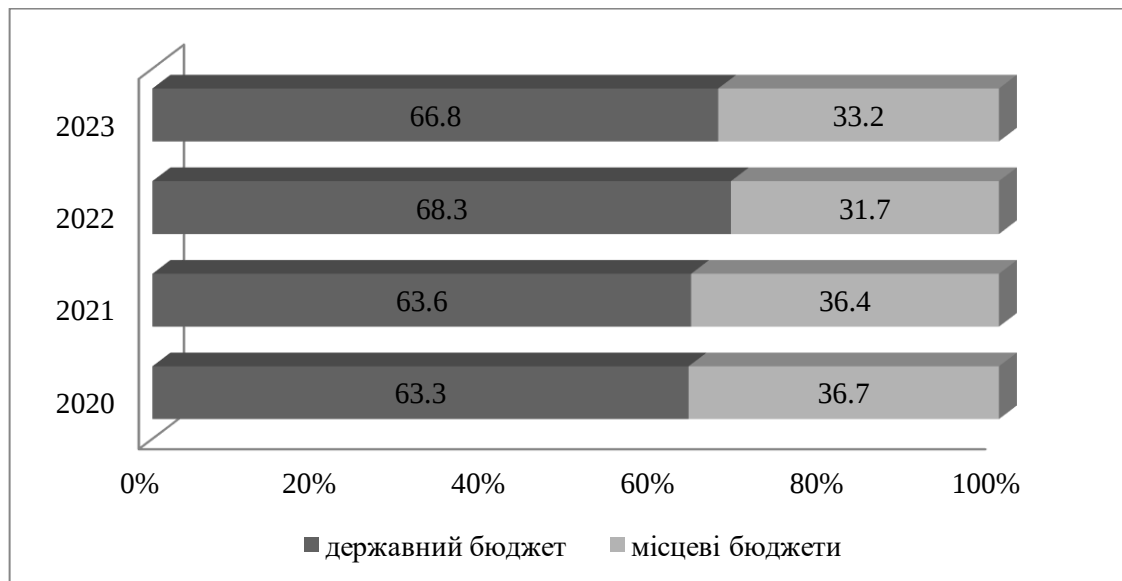

Рис. 2.2. Динаміка питомої ваги видатків державного і місцевих бюджетів у структурі видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу у 2020-2023 роках, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

У таблиці 2.2 представлено динаміку, абсолютні і відносні показники видатків соціального призначення з Державного бюджету України. Зокрема, динаміка їх абсолютних показників за аналізований період 2020-2023 років вказує на зростання з 510,2 млрд. грн. до 720,9 млрд. грн., або на 210,7 млрд. грн. При цьому питома вага зазначених видатків у структурі видатків державного бюджету характеризується скороченням на 21,7 % (з 39,6 % до 17,9 %).

Таблиця 2.2

**Динаміка, склад і структура видатків Державного бюджету України
на соціальну сферу у період 2020-2023 рр.**

роки		Всього видатки державног о бюджету, в тому числі:	Всього видатки на соціальну сферу, з них:	охорона здоров'я	духовний і фізичний розвиток	освіта	соціальний захист і соціальне забезпечення
2020	млрд. грн.	1288,1	510,2	124,9	9,8	52,8	322,7
	частка %	100,0	39,6	9,7	0,8	4,1	25,1
2021	млрд. грн.	1491,2	590,0	171,0	15,9	63,8	339,8
	частка %	100,0	39,6	11,5	1,1	4,3	22,7
2022	млрд. грн.	2705,4	679,8	184,3	11,1	58,5	425,9
	частка %	100,0	25,1	6,8	0,4	2,2	15,7
2023	млрд. грн.	4014,4	720,9	179,3	11,8	60,5	469,3
	частка %	100,0	17,9	4,5	0,3	1,5	11,7
Темп приросту	млрд. грн.	2726,3	210,7	54,4	2,0	7,7	146,6

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Серед видатків соціального призначення, які профінансовано за рахунок коштів державного бюджету, найбільшими є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Їх абсолютні показники за даний час зросли на 146,6 млрд. грн. (з 322,7 млрд. грн. у 2020 році до 469,3 млрд. грн. у 2023 році). Частка цих видатків серед усіх видатків державного бюджету коливалася в межах 11,7 % – 25,1 % і мала тенденцію до зменшення, а у структурі видатків на соціальну сферу її питома вага становила в межах 57,6 % – 65,1 % (див. рис. 2.3).

Для 2023 року характерною особливістю соціального захисту була підтримка осіб, які потрапили у складні життєві обставини через військову

агресією росії. Відтак, «в умовах воєнного стану урядом було забезпечено фінансові виплати соціальних допомог з урахуванням наступних розмірів прожиткового мінімуму на одну особу за місяць – 2589 грн., а за основними соціальними і демографічними групами населення: дітей віком до 6 років – 2272 грн.; дітей віком від 6 до 18 років – 2833 грн.; працездатних осіб – 2684 грн.; осіб, які втратили працездатність, – 2093 грн.» [34].

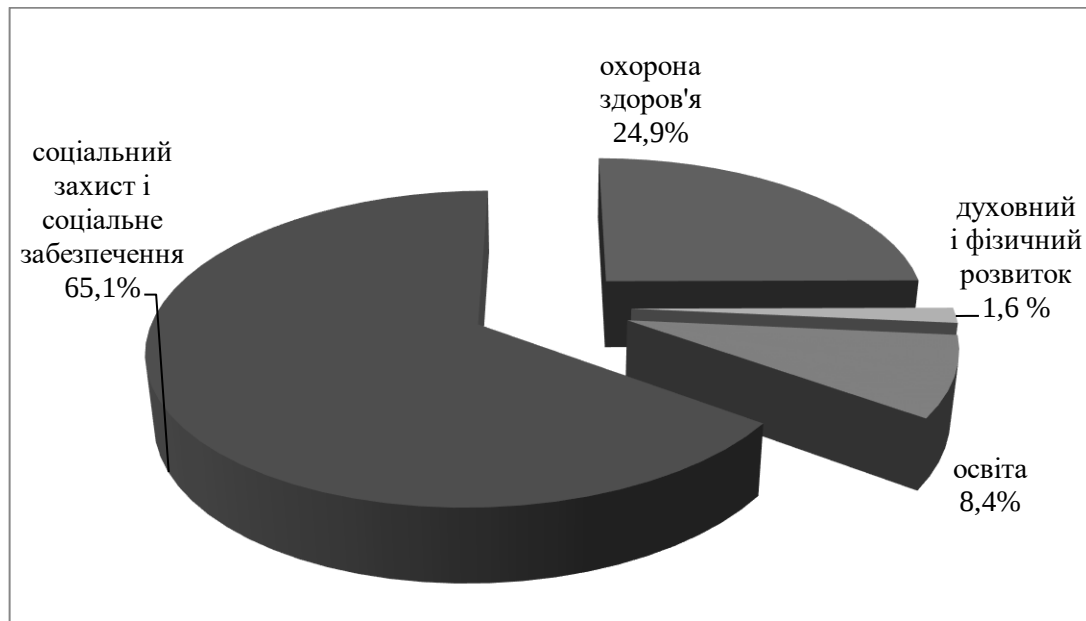

Рис. 2.3. Структура видатків Державного бюджету України соціального призначення у розрізі складових видатків у 2023 р. (%)

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Соціальні виплати у 2023 році отримали 5 млн. осіб, загальний обсяг фінансової допомоги становив 138,9 млрд. грн., а саме:

– на виплату фінансової допомоги для облаштування житла ВПО було спрямовано 73,4 млрд. грн. Певний порядок, механізми нарахування, умови надання, критерії призначення і специфічні особливості допомоги на облаштування житла ВПО є визначеними постановами КМУ «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [11], а також «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» [12]. Фінансова підтримка ВПО на їх проживання здійснювалася щомісячно «в

розрахунку на кожну особу, у наступних розмірах: «для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 грн.; для інших осіб – 2000 грн.» [32];

– «на виплату соціальних допомог та компенсацій, зокрема особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, – 29,3 млрд. грн.;

– на соціальний захист дітей та сім'ї – 24,2 млрд. грн.;

– на підтримку малозабезпечених сімей – 12 млрд. грн.» [32].

Також у 2023 році було забезпечено щомісячне фінансування виплат з надання пільг і житлових субсидій населенню на оплату ЖКП та придбання палива. Вперше було запроваджено пілотний проект з надання додаткової фінансової підтримки усім, хто отримував пільги і субсидії за період опалювального сезону 2023–2024 років. На зазначену мету було спрямовано 35,5 млрд. грн. з державного бюджету.

Частка освітніх видатків державного бюджету у структурі видатків цього бюджету загалом становить в межах 1,5 % – 4,3 % і має тенденцію до зменшення, а у структурі видатків на соціальну сферу ця частка коливається в межах 8,4 % – 10,8 %. Зміна абсолютних показників освітніх видатків державного бюджету зображає їх зростання за період 2020-2023 років з 52,8 млрд. грн. до 60,5 млрд. грн., або на 7,7 млрд. грн. Серед цих видатків найбільший обсяг фінансування припадає на вищу освіту, яка у 2023 році складала 76,2 %. Найменшою є частка видатки на позашкільну освіту – 0,66 %.

Суттєве значення у бюджетному забезпеченні соціальної сфери за рахунок коштів державного бюджету має галузь охорони здоров'я. У 2023 році частка видатків на охорону здоров'я цього бюджету на соціальну сферу становила біля 25 % та 4,5 % серед усіх видатків державного бюджету. Динамічний ряд абсолютних показників бюджетного забезпечення охорони здоров'я за період 2020-2023 років вказує на їх ріст на 54,4 млрд. грн. (з 124,9 млрд. грн. до 179,3 млрд. грн.).

У структурі видаткової частини державного бюджету на охорону здоров'я найбільшу частку складають видатки на іншу діяльність, яка у 2023 році займала 84,8 %. Бюджетне забезпечення лікарняних закладів і санаторно-курортних установ складає 8,8 % усіх видатків на цю галузь. Найменшу питому вагу у структурі бюджетного фінансування медичної сфери займають видатки, спрямовані на діяльність амбулаторій та поліклінік – 0,72 %. За результатами виконання державного бюджету у 2023 році абсолютні показники видатків державного бюджету, спрямовані на іншу діяльність у сфері охорони здоров'я склали 177,4 млрд. грн., а видатки цього бюджету на лікарні та санаторно-курортні заклади і установи – 19,6 млрд. грн.

Доволі малу питому вагу у структурі видатків державного бюджету на соціальну сферу займають видатки бюджету на духовний і фізичний розвиток, вони становлять 1,6 %. Динамічний ряд абсолютних значень за період 2020-2023 років цих видатків вказує на їх зростання з 9,8 млрд. грн. до 11,8 млрд. грн., або на 2 млрд. грн. Серед зазначених видатків у 2023 році найбільшу питому вагу складали видатки на культуру і мистецтво – 56 %.

Таким чином, видатки державного бюджету на соціальну сферу відображають рівень виконання державою соціальної функції і за допомогою різноманітних інструментів бюджетного регулювання та бюджетного забезпечення здійснюють підтримку освітньої, медичної галузей, соціальний захист окремих категорій громадян та їх духовний і фізичний розвиток.

2.2. Видатки місцевих бюджетів на соціальну сферу, їх характеристика

Бюджетна децентралізація в питаннях видаткової складової місцевих бюджетів передбачає вирішення ряду питань органами місцевого самоврядування за рахунок власних та делегованих повноважень, особливо в частині бюджетного забезпечення функціонування і розвитку соціальної

сфери. Виклики сьогодення на перший план висувають питання щодо обороноздатності країни та її повоєнного відновлення, проте видатки соціального спрямування також відіграють вагому роль у забезпеченні функціонування воєнної економіки. При цьому основним інструментом соціально-економічного розвитку територій, спрямованого на досягнення поставлених цілей, є бюджетні ресурси. Дослідження питань бюджетного забезпечення фінансування соціальної сфери за рахунок коштів місцевих бюджетів є доволі актуальними сьогодні зважаючи на фактори:

- *покращення соціальних послуг*. Місцеві бюджети можуть спрямовувати кошти на розвиток соціальних послуг, таких як медичне обслуговування, освіта, соціальне забезпечення та підтримка сімей у складних ситуаціях;

- *інвестиції в інфраструктуру*. Фінансування місцевих соціальних проектів може включати покращення інфраструктури, що забезпечує доступ до соціальних послуг, наприклад, будівництво дитячих садків, шкіл, центрів реабілітації;

- *підтримка місцевого населення*. Місцеві бюджети можуть реалізовувати програми підтримки безробітних, людей з інвалідністю та соціально незахищених верств населення, забезпечуючи їм доступ до роботи та навчання;

- *залучення громади*. Проекти, фінансовані з місцевих бюджетів, можуть сприяти залученню громади до вирішення соціальних проблем, що підвищує відповідальність та активність мешканців;

- *гнучкість в управлінні*. Місцеві бюджети дозволяють швидше реагувати на специфічні потреби громади, адже місцеві органи влади краще знають реалії та виклики своєї території;

- *підвищення якості життя*. Витрати на соціальну сферу можуть прямо впливати на якість життя жителів, забезпечуючи доступ до освіти, охорони здоров'я та культурних послуг;

- *створення партнерств*. Місцеві бюджети можуть підтримувати партнерства з неурядовими організаціями та бізнесом для реалізації соціальних ініціатив, що допомагає залучати додаткові ресурси.

Динамічний ряд абсолютних і відносних показників видаткової складової місцевих бюджетів України, спрямованих на соціальну сферу, за період 2020-2023 років представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів України
на соціальну сферу у період 2020-2023 рр.**

роки		Всього видатки місцевих бюджетів, в тому числі:	Всього видатки на соціальну сферу, з них:	охорона здоров'я	духовний і фізичний розвиток	освіта	соціальний захист і соціальне забезпечення
2020	млрд. грн.	478,1	296,2	50,9	21,9	199,4	24,0
	частка %	100,0	61,9	10,6	4,6	41,7	5,0
2021	млрд. грн.	569,5	337,7	33,1	27,4	249,1	28,1
	частка %	100,0	59,3	5,8	4,8	43,7	4,9
2022	млрд. грн.	484,3	315,1	31,0	22,6	232,3	29,2
	частка %	100,0	65,3	6,4	4,7	48,0	0,5
2023	млрд. грн.	646,8	358,0	38,2	26,7	248,2	44,9
	частка %	100,0	55,3	5,9	4,1	38,4	6,9
Темп приросту	млрд. грн.	168,7	61,8	-12,7	4,8	48,8	20,9

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Динаміка видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу в Україні за період 2020-2023 років відзначається стійким зростанням, що свідчить про прагнення органів місцевого самоврядування до покращення соціальних умов для населення. Зокрема, загальний приріст видатків у цій сфері становив 61,8 млрд. грн., зростаючи з 296,2 млрд. грн. до 358 млрд. грн. (див. табл. 2.3.). Незважаючи на цю позитивну тенденцію, частка видатків соціального призначення у структурі місцевих бюджетів демонструє деяке зменшення: у

2020 році вона становила 61,9 %, тоді як у 2023 році знизилася до 55,3 %. Зміна цих показників зумовлена реформуванням механізмів обчислення видатків, зокрема в сферах охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення.

Аналізуючи структуру видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу, можна відзначити, що найбільшу питому вагу займають видатки на освіту. Протягом періоду з 2020 по 2022 роки частка видатків на освіту скоротилася з 41,7 % до 38,4 % у загальній структурі видатків місцевих бюджетів. Водночас у структурі видатків місцевих бюджетів соціального призначення витрати на освіту становлять 69,3 % (див. рис. 2.4). Ці показники вказують на пріоритетність освіти у бюджетному фінансуванні територій, що пов'язано з необхідністю забезпечення надання якісних освітніх послуг та підготовки конкурентоспроможних кадрів для майбутнього повоєнного розвитку країни.

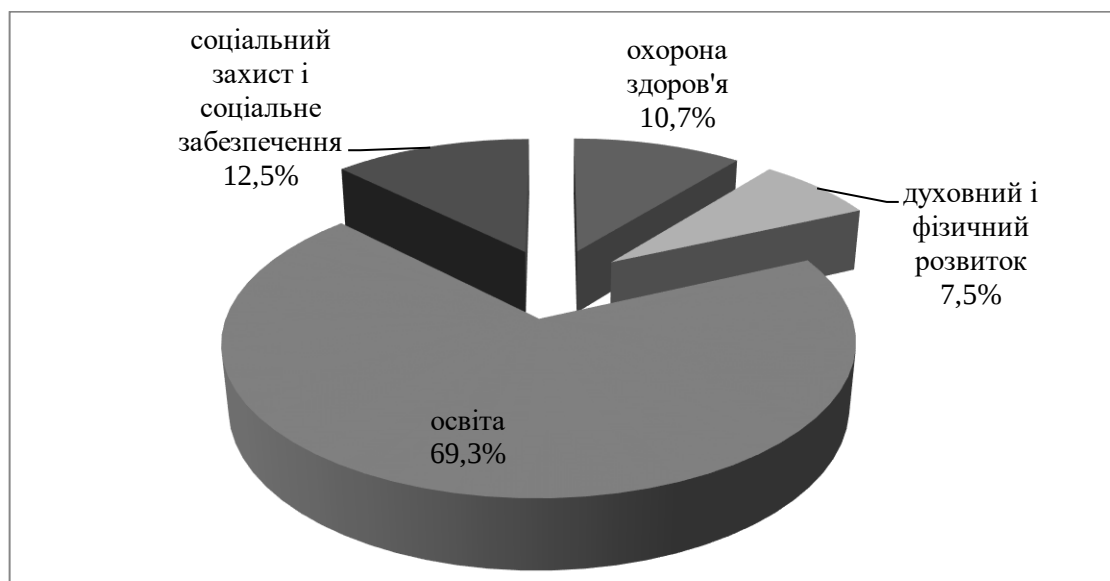

Рис. 2.4. Структура видатків місцевих бюджетів України в розрізі видатків соціального призначення у 2023 році (у %)

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Динаміка абсолютних показників видатків місцевих бюджетів на освітню галузь за останні чотири роки свідчить про значний приріст, що склав 48,8 млрд. грн., підвищившись з 199,4 млрд. грн. до 248,2 млрд. грн. Основну частину видатків на освіту, фінансовану з місцевих бюджетів, займає загальна

середня освіта, яка отримує близько 60 % усіх видатків. У 2023 році видатки на цю сферу склали 165,6 млрд. грн., що підкреслює пріоритетність середньої освіти в бюджетній політиці територій.

Крім того, важливу роль у структурі освітніх видатків займає дошкільна освіта, яка становить 18,9 % від загальних видатків на освіту. У 2023 році фінансування дошкільної освіти досягло 53,2 млрд. грн. Ці дані підтверджують зростаючу увагу до раннього розвитку дітей та необхідність забезпечення якісних освітніх послуг у дошкільних закладах. Таким чином, тенденції видатків місцевих бюджетів в освітній галузі відображають стратегічний підхід до інвестицій в людський капітал, що є запорукою соціально-економічного розвитку регіону та країни в цілому, а також підвищення загального добробуту населення.

Видатки на соціальну сферу, які фінансуються з місцевих бюджетів, включають витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення. У 2023 році їх частка у загальній структурі видатків місцевих бюджетів становила 6,9 %. Динаміка абсолютних показників за останні чотири роки демонструє позитивний тренд зростання, зокрема, вони збільшилися на 20,9 млрд. грн. (з 24 млрд. грн. у 2020 році до 44,9 млрд. грн. у 2023 році). Важливо відзначити, що найбільшу питому вагу серед цих видатків займає фінансування соціального захисту пенсіонерів, яке у 2023 році досягло 16,9 млрд. грн., що складає більше 40,8 % у структурі видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення.

Видатки на сферу охорони здоров'я в рамках видатків соціального призначення виявилися єдиною категорією, яка зазнала скорочення за період 2020-2023 років — з 50,9 млрд. грн. до 38,2 млрд. грн., або на 12,7 млрд. грн. Якщо у 2020 році їх частка становила 10,6 % від загальних видатків місцевих бюджетів і 17,2 % від видатків соціального призначення, то в 2023 році цей показник зменшився до 5,9 % та 10,7 % відповідно. Ці дані вказують на зміни у пріоритетах фінансування соціальної сфери, де зростання видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення свідчить про намагання органів місцевого самоврядування реагувати на потреби населення, тоді як скорочення

видатків на медицину може відображати певні виклики в системі охорони здоров'я та фінансових обмеженнях на місцевому рівні. Тому важливо продовжувати моніторинг і аналіз видаткової складової місцевих бюджетів, щоб забезпечити ефективність використання цих коштів.

Найменшою часткою серед видатків соціального призначення з місцевих бюджетів характеризуються витрати на духовний і фізичний розвиток. У період з 2020 по 2023 роки ці видатки зросли на 4,8 млрд. грн., підвищившись з 21,9 млрд. грн. до 26,7 млрд. грн. У 2023 році їх частка у загальній структурі видатків місцевих бюджетів становила 4,1 %, а в контексті видатків на соціальну сферу – 7,5 %. При цьому, найбільшу питому вагу у структурі витрат на фізичний і духовний розвиток займають видатки на культуру і мистецтво, які складають 68,2 %, в той час як на фізичну культуру і спорт припадає 21,8 %.

Аналіз бюджетного забезпечення соціальної сфери вказує на те, що видатки на духовний і фізичний розвиток, а також видатки на освіту, в значній мірі фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. У 2023 році з місцевих бюджетів було профінансовано 80,4 % всіх видатків на освіту, тоді як з державного бюджету – лише 17,5 %.

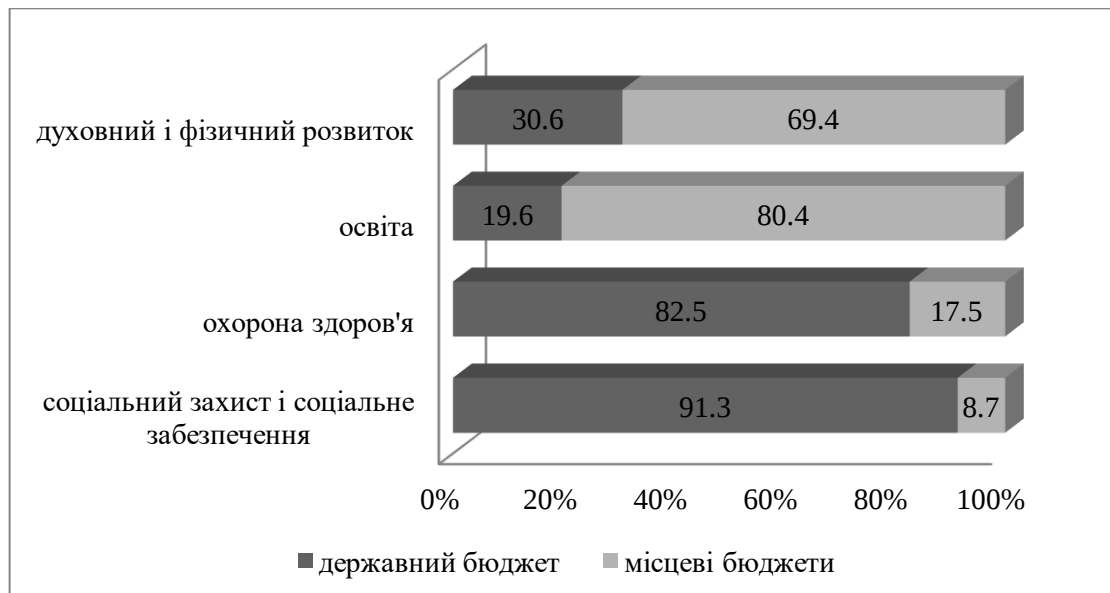

Рис. 2.5. Частка видатків державного і місцевих бюджетів у структурі видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу у 2023 році (у %)

Примітка. Складено автором за даними джерела [15]

Щодо витрат на духовний і фізичний розвиток, то 69,4 % було спрямовано з місцевих бюджетів, тоді як 30,6 % – з державного (див. рис. 2.5). Зазначене свідчать про важливість місцевих бюджетів у забезпеченні соціальної сфери, зокрема в галузі освіти та культурного розвитку. Це підкреслює роль органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації соціальної політики, а також вказує на необхідність подальшого підвищення фінансової підтримки цих напрямків для забезпечення їхнього сталого розвитку.

Бюджетне забезпечення охорони здоров'я та соціального захисту, соціального забезпечення в Україні значною мірою покривається за рахунок коштів державного бюджету. У 2023 році бюджетне фінансування соціального захисту і соціального забезпечення з державного бюджету склало 91,3 % від усіх видатків, запланованих для цієї сфери, тоді як місцеві бюджети забезпечили лише 8,7 %. Така структура фінансування свідчить про високий рівень централізації ресурсів у цій сфері, що, з одного боку, дозволяє ефективніше координувати соціальні програми, а з іншого — може обмежувати гнучкість місцевих органів влади у реагуванні на специфічні потреби своїх громад.

Аналогічна тенденція спостерігається й у сфері охорони здоров'я. У 2023 році бюджетне фінансування медичної галузі становило 82,5 % від загального обсягу видатків, тоді як за рахунок місцевих бюджетів було забезпечено лише 17,5 %. Це свідчить про те, що основна відповідальність за фінансування охорони здоров'я залишається на державному рівні, що може бути результатом необхідності забезпечення базового рівня медичних послуг для всього населення країни.

Таким чином, спостерігається чітка тенденція до централізації фінансування в галузі соціального захисту та охорони здоров'я, що відкриває можливості для стандартизації послуг, але вимагає ретельного моніторингу для забезпечення адаптивності системи до потреб місцевих громад. Це підкреслює важливість інтеграції фінансових ресурсів на всіх рівнях управління для досягнення максимальної ефективності соціальної політики держави.

2.3. Бюджетне фінансування соціальних програм та система показників їх ефективності

Наша країна перебуває в умовах війни, результатами якої є величезні втрати у всіх галузях і сферах економічної діяльності, соціальної сфери та загалом фінансової системи. У зв'язку із сучасними викликами уряд продовжує надавати перевагу фінансовому забезпеченню видатків бюджету на оборону країни, соціальний захист населення та відновлення критичної інфраструктури, при цьому сприяє стабільності у макроекономіці та фінансовій сфері країни. Через наполегливі зусилля і підтримку міжнародних партнерів України у 2023 році вдалося профінансувати усі пріоритетні витрати вчасно та у повному обсязі, а саме: соціальні виплати і пенсії, заробітні плати медичного персоналу і педагогічних працівників, здійснити видатки на безпеку і оборону країни та інше.

Бюджетне забезпечення заходів і програм соціальної сфери є одними із першочергових умов під час війни. Так, пенсійне забезпечення 2023 року було профінансовано у 100 % розмірі. Видатки державного бюджету для забезпечення пенсійних виплат, їх підвищень, встановлення надбавок до пенсій, відповідно до пенсійних програм, а також покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України становили 273,7 млрд. грн., а зі спеціального фонду бюджету на ці напрями було виділено 1,8 млрд. грн. Також у 2023 році Урядом було здійснено індексацію пенсій усім категоріям пенсіонерів та проведено їх індексацію 19,4 тис. особам таких професій, як: державні службовці, науковці, працівники органів місцевого самоврядування.

Виплати одноразової грошової допомоги для ветеранів війни та жертвам переслідувань до Дня Незалежності було виділено кошти у сумі більше 1,0 млрд. грн. Разом з тим, у 2023 році значний акцент було приділено проблемам соціального захисту осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю. Сукупний обсяг бюджетного фінансування соціального захисту осіб, які мають інвалідність становив 3,4 млрд. грн. (по спеціальному фонду ця сума склала 0,2 млрд. грн.).

У 2023 році Урядом було запроваджено пілотні проекти щодо модернізації системи надання різного виду соціальних послуг з метою їх максимального наближення до окремих вразливих груп населення, які не можуть самостійно подолати ці труднощі. Дані проекти було профінансовано за рахунок такої бюджетної програми, як «Соціальний захист громадян у складних життєвих обставинах» [32], дана програма включала наступні спрямування:

- надання в межах закладів системи охорони здоров'я, які підпорядковуються Міністерству соціальної політики, окремо визначених видів соціальних послуг для осіб похилого віку, людей з інвалідністю, які також є ВПО, які мають складні життєві обставини, бюджетне забезпечення даного напрямку складало 28,9 млн. грн.;

- запровадження договірної форми щодо надання соціальних послуг із соціального супроводу військовозобов'язаних та членів їх сімей у військових формуваннях ЗСУ, їх бюджетне забезпечення становило 0,6 млн. грн.;

- впровадження комплексної системи надання соціальних послуг щодо формування стресостійкості громадян в умовах війни.

У цьому ж році виділено 7 млрд. грн. для фінансової підтримки ветеранів війни і членів їх сімей з метою надання їм фінансової підтримки. Ці бюджетні кошти у 2023 році було направлено на:

- грошові виплати компенсації на отримання житлових приміщень для 2,6 тис. осіб, які брали участь у бойових діях та членів їх сімей у розмірі 5,9 млрд. грн.;

- грошові виплати одноразової матеріальної допомоги у випадках отримання інвалідності або смерті військовослужбовців згідно ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у сумі понад 0,3 млрд. грн.;

- проведення заходів із психологічної допомоги, професійної, соціальної адаптації, розвитку спорту ветеранів війни, забезпечення санаторно-курортним лікуванням «громадян, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих)

Захисників та Захисниць України, виготовлення для них бланків посвідчень та нагрудних знаків – 0,3 млрд. грн.» [32];

– фінансове забезпечення ветеранів війни шляхом фінансування Українського ветеранського фонду було направлено 237,8 млн. грн.;

– підготовка і проведення заходів з метою підтримки ветеранів війни, їх героїзації, сприяння розвитку ветеранського руху та вшанування пам'яті героїв Вітчизни виділено фінансування у сумі 13,4 млн. грн.

Необхідність проведення національно-патріотичних заходів в межах державної політики сприяння розвитку молоді було забезпечено коштами у сумі 26,9 млн. грн., а саме на:

- проведення 45 заходів міжнародного та всеукраїнського рівнів;
- практичну реалізацію 22 проектів молодіжних та дитячо-юнацьких громадських організацій та інститутів громадянської підтримки;
- забезпечення виплати 1,0 тис. премій, визначених КМУ особам за особливі досягнення молоді у розбудові нашої країни;
- функціонування молодіжних організацій: Українського молодіжного фонду та Всеукраїнського молодіжного центру. У реалізації їхніх проектів і заходів було долучено більше 500 осіб.

В частині оздоровлення та відпочинку дітей і підлітків було направлено 152,5 млн. грн. бюджетних ресурсів, за рахунок яких оздоровлено 6,5 тис. осіб, а також надано фінансову підтримку таким дитячим оздоровчим таборам відпочинку, як: МДЦ «Артек» і ДЦ «Молода гвардія».

На формування мережі закладів спеціалізованої підтримки осіб, що постраждали від домашнього насильства було спрямовано біля 118,0 млн. грн. За рахунок цих коштів було створено 9 будинків – притулків, 25 консультативних служб допомоги, 31 заклад денного стаціонару. Також 1,2 млн. грн. бюджетних ресурсів було направлено на сприяння та розвиток сімейних чи наближених до них закладів виховання дітей. Дані кошти було використано на підтримку 6-ти комунальних та 1-го приватного будинків.

До бюджетних програм соціального розвитку, які було реалізовано у 2023 році, доцільно віднести заходи із представлення нашої країни на міжнародній спортивній арені з метою підвищення її іміджу. На реалізацію цих програм було направлено 3,5 млрд. грн. Основні спрямування коштів за даною соціальною програмою та їх обсяги подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Основні напрями використання коштів за програмою «Представлення України на міжнародній спортивній арені та підвищення іміджу країни» у 2023 році

№ п/п	Основні напрями	Обсяг бюджетного фінансування, млн. грн.
1.	підготовка та участь українських спортсменів у зимових Дефлімпійських, Європейських іграх, олімпійських фестивалях, у зимових Юнацьких Олімпійських іграх 2024 року;	170,9
2.	забезпечення національних збірних команд, їх підготовка та участь у понад 3 400 державних та міжнародних заходах, їх відзнака;	2682,6
3.	створення належних умов для забезпечення тренувального процесу українських спортсменів на реконструкцію, будівельно-ремонтні роботи баз олімпійської, паралімпійської та дефлімпійської підготовки;	194,3
4.	розвиток олімпійського, паралімпійського, фізкультурно-спортивного, учнівського та студентського спортивного рухів;	350,5
5.	реалізація соціального проекту «Активні парки – локації здорової України»	77,6

Примітка. Складено автором за даними джерела [32]

У фінансовому звіті рух грошових коштів держави та їх дефіцитність у частині постійно зростаючих соціальних видатків виникає необхідність у постійному комплексному раціональному і ефективному використанні бюджетних ресурсів. З метою надання об'єктивної оцінки результативності і ефективності бюджетної політики щодо видатків соціального призначення та реалізації соціальних програм Н. Овчарова пропонує порівнювати динаміку зміни різних показників, що відповідають за якість життя населення, з показниками розвитку соціальної сфери країни через обсяги бюджетного фінансування соціальних програм. У цьому випадку надзвичайно важливим етапом такої оцінки є «...вибір показників, які б дозволили оцінити якість

життя чи певну складову соціальної сфери. Існуючі методичні підходи до формування системи показників рівня та якості життя населення, що використовуються в міжнародній та вітчизняній практиці, передбачають використання як комплексних індикаторів так і набору відповідних кількісних та якісних показників» [1; 8; 47], які по групувано за окремими специфічними ознаками. Ці ознаки подано на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Класифікація методичних підходів до оцінки якості та рівня життя населення [28]

З метою оцінювання якості життя громадян та рівня розвитку соціально-культурної сфери нашої країни запропоновано обрати дані офіційної статистики, проте аналіз усіх цих показників є неможливим. Відтак,

пропонується здійснити умовну класифікацію статистичних показників, що вказують на якість життя громадян, на кілька видів: показники рівня життя, освіти, здоров'я, та інші не менш значимі показники (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Статистичні показники якості життя та рівня розвитку
соціальної сфери [28, с. 166]**

Показники рівня життя населення	Показники стану здоров'я	Показники стану освіти	Наявність «знакових предметів»
Кількість населення	Рівень смертності дітей віком до 5 років, кількість померлих дітей відповідного віку на 1000 народжених живими	Охоплення дітей дошкільними закладами, у % до кількості дітей відповідного віку	Володіння автомобілем
ВВП на душу населення	Рівень материнської смертності, кількість материнських смертей на 100 тис. народжених живими	Чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %	Володіння квартирою
Природний приріст населення	Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції на 100 тис. населення	Чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років, %	Володіння сучасним телевізором
Середньо очікувана тривалість життя при народженні	Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом туберкульозу (в т. ч. органів дихання) на 100 тис. населення		Володіння мобільним телефоном
Квінтильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	Захворюваність населення		
Частка бідного населення	Кількість лікарняних закладів		
	Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10000 населення		

Відбір основних показників для кожної із зазначених підгруп Н. Овчарова запропонувала на основі «Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм» [26], «Цілі сталого розвитку» [59], а також «методичних підходів з урахуванням матриці завдань та індикаторів національних цілей розвитку тисячоліття, основних соціальних стандартів та основних напрямів бюджетної політики в соціальній сфері» [28].

Базовим критерієм у відборі відповідного індексу є «...присутність в ньому України, оскільки цілий ряд провідних міжнародних індексів (OECD Better Life Index, рейтинг якості життя від European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions та інші) в результатах досліджень та рейтингування не містить даних про Україну» [49]. Загальний перелік обраних індексів щодо оцінки якості і рівня життя населення наведено нами в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Основні індекси оцінки якості і рівня життя населення в країні [50]

Назва індексу	Загальна характеристика
Індекс процвітання країн світу (The Legatum Prosperity Index)	Комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх благополуччя та процвітання, і який випускається з 2006 року британським аналітичним центром The Legatum Institute
Міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index)	Відображає добробут людей і стан навколишнього середовища в різних країнах світу. Був запропонований New Economics Foundation (NEF) у липні 2006 року. Головне завдання індексу відобразити «реальний» добробут націй
Індекс якості життя (Quality-of-life index)	Розроблений компанією Economist Intelligence Unit, ґрунтується на методології, яка пов'язує результати досліджень за суб'єктивною оцінкою життя в країнах з об'єктивними детермінантами якості життя в цих країнах
Індекс людського розвитку (Human Development Index - HDI)	Складається Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) і використовується в рамках спеціальної серії доповідей ООН про розвиток людини
Індекс рівня освіти в країнах світу HDI (HDI: Education Index)	Комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що розраховується як індекс грамотності дорослого населення та індекс сукупної частки учнів, які здобувають освіту.
Індекс тривалості життя HDI (HDI: Life Expectancy Index)	Комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що характеризує середню очікувану тривалість життя в країнах світу
Індекс здоров'я HDI (HDI: Health index)	Комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що характеризує стан здоров'я населення
Рейтинг країн за рівнем життя (Quality of Life Index)	Визначає країни, найбільш сприятливі для проживання. Даний рейтинг щорічно складає американський журнал International Living
Індекс неіездатності країн (Failed States Index)	Комплексний показник, що характеризує здатність (нездатність) влади контролювати цілісність території, а також демографічну, політичну та економічну ситуацію в країні

Основними завданнями бюджетної політики нашої країни є наступні:

- формування сприятливого середовища для розвитку виробничих потужностей, сприяння стійкості сталого економічного та соціального розвитку країни;
- нарощення якості надання суспільних послуг населенню;
- поетапне підвищення рівня соціальних стандартів і гарантій для населення країни;
- трансформація міжбюджетних відносин в контексті забезпечення стабільного повоєнного відновлення соціально-економічного розвитку територій.

Відтак, серед основних пріоритетів модернізації видаткової складової державного та місцевих бюджетів на підвищення якості надання соціально-культурних послуг є удосконалення підходів до оцінки їх ефективності. Оцінка зазначених витрат має враховувати різнобічні показники, які здатні об'єктивно відображати результати здійснених витрат. Зокрема, доцільно виділяти:

- *показники продуктивності*, які дозволяють відобразити досягнення результату на одиницю витрат (для прикладу, кількість наданих послуг або вилікуваних пацієнтів з урахуванням одиниці витрат);
- *показники результативності*, які зображають співвідношення між результатом, який очікується та витратами на них (для прикладу, кількість випускників школи з високими балами або кількість пацієнтів, які повністю вилікувалися від своїх хвороб);
- *показники якості*, які вимірюють рівень досягнення відповідних соціальних параметрів на кожну окрему одиницю витрат (для прикладу, визначення рівня доступності до отримання освіти або рівня захворюваності особи на певні медичні хвороби);
- *показники відповідності соціальним потребам*, які виражають значення соціологічних оцінок з певного опитування на кожну одиницю витрат на їх проведення (для прикладу, оцінювання населенням якості та доступності надання медичних чи освітніх послуг).

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Бюджетні інвестиції в багатьох країнах світу виступають важливим джерелом фінансових ресурсів органів державної влади і управління, місцевого самоврядування спрямованих на реалізацію соціально-економічних програм і заходів. Доволі важливими є роль і значення бюджетних інвестицій у забезпеченні ефективного функціонування соціальної сфери. Однак, в умовах перманентного дефіциту фінансових ресурсів в Україні виникає проблема щодо фінансового забезпечення фінансування соціальної сфери, що передбачає необхідність пошуку інших джерел фінансування, та «...потребує нових підходів до здійснення перетворень, забезпечення яких дасть змогу вирішити проблему нестачі бюджетних ресурсів» [22, с. 155]. Адже основним джерелом фінансового забезпечення соціальної сфери є бюджетні кошти.

На рис. 3.1 подано компоненти системи бюджетного забезпечення соціальної сфери в країні, у яких передбачено нормативно-правові основи, організаційний аспект та бюджетне фінансування. Бюджетне фінансування соціальної сфери має на меті вкладення державних інвестиційних коштів у людський розвиток. Доречно зазначити, що інвестування коштів у людський розвиток людського практично завжди дозволяє отримати прямий або опосередкований вид доходу його власнику, при цьому період вкладення інвестиційних ресурсів є значно довшим, ніж у інші напрямки інвестування, наприклад, в капітал і основні фонди. Проте, ефективність їх подальшого використання в декілька разів може перевищувати обсяги здійснених витрат.

Організаційна складова бюджетного забезпечення соціальної сфери є ключовим елементом, який впливає на ефективність використання бюджетних ресурсів та забезпечення якості соціальних послуг.

Рис. 3.1. Складові системи бюджетного забезпечення соціальної сфери

Примітка. Складено автором.

Розглянемо кілька важливих аспектів, які можна включити до її опису:

1. Структура управління бюджетами різного рівня включає рівні управління та взаємодію між головними розпорядниками коштів при виконанні бюджету за програмно-цільовим методом (ПЦМ). До рівнів управління включено: центральний, регіональний та місцевий рівні. Кожен з них має свої функції та відповідальність за використання фінансових ресурсів в межах реалізації соціальних програм. При цьому важливим аспектом є забезпечення координації функцій між різними органами влади, які формують та реалізують соціальну політику.

2. Процес планування бюджету передбачає проведення аналізу потреб громадян у соціальних послугах різного спрямування. Доцільним при цьому є проведення досліджень для визначення реальних потреб населення у соціальних послугах. До даного етапу планування слід віднести бюджетування

на основі результатів, тобто зосередження на результатах та ефективності бюджетних програм, що дозволяє раціонально розподіляти фінансові ресурси.

3. Моніторинг та оцінка ефективності здійснення витрат передбачає проведення контрольних заходів з метою запобігання зловживанням і неефективності використання бюджетних коштів, а також збір даних про результати реалізованих соціальних програм для корекції стратегії бюджетного фінансування та вдосконалення надання соціальних послуг.

4. Прозорість та підзвітність має на меті організацію відкритої інформації, тобто забезпечення доступу громадськості до інформації про бюджет і його використання, що сприяє підвищенню довіри до державних установ. Доречним є залучення громадськості до формування проектів соціального розвитку та соціальних програм, включення представників громадськості в процеси планування та моніторингу бюджетних видатків.

5. Партнерство з приватним сектором має на меті активне використання моделі державно-приватного партнерства (ДПП), що передбачає активну співпрацю органів влади з приватними компаніями та неурядовими організаціями для забезпечення надання соціальних послуг, що сприятиме їх якості та доступності.

6. Неабияке значення при формуванні організаційної складової бюджетного забезпечення соціальної сфери має підготовка кадрів через навчання фахівців. Тобто спрямування бюджетних інвестицій в підготовку працівників соціальної сфери для підвищення їх кваліфікації та ефективності роботи з бюджетними коштами.

Організаційна складова бюджетного забезпечення соціальної сфери має забезпечити системний підхід до управління ресурсами. Це дозволить не тільки підвищити ефективність витрат, але й забезпечити якість та доступність соціальних послуг для населення. Сучасні виклики вимагають адаптації організаційних процесів до нових умов, тому важливо постійно вдосконалювати існуючі механізми управління.

Наступною складовою бюджетного фінансування соціальної сфери є бюджетне фінансування, яке виступає важливим елементом державної політики, що забезпечує реалізацію соціальних програм та підтримку населення. Бюджетне фінансування – це процес виділення бюджетних коштів для покриття витрат на соціальні послуги, такі як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та культура. Соціальна сфера включає всі послуги, які сприяють добробуту громадян і розвитку суспільства, забезпечуючи базові потреби громадян. Основними джерелами бюджетного фінансування є кошти державного та місцевих бюджетів. Кошти місцевих бюджетів спрямовані на доповнення державних соціальних програм.

Основними напрямками використання коштів на соціальну сферу є:

- освіта, через фінансування навчальних закладів різного виду (шкіл, університетів та інше), програм професійної підготовки та інноваційних освітніх проектів;
- охорона здоров'я, інвестиції в медичні заклади, програми профілактики захворювань, доступ до медикаментів та медичних послуг;
- соціальний захист населення шляхом проведення виплат із соціальної допомоги, пенсій, субсидій, програм підтримки вразливих груп населення;
- фізична культура і спорт, для підтримки культурних ініціатив, розвитку інфраструктури для спорту та дозвілля.

Базовими проблемами та викликами сьогодення у бюджетному фінансуванні соціальної сфери є недостатність коштів, що часто призводить до зниження якості надання послуг населенню. Негативним аспектом також виступає неефективність розподілу цих коштів, що потребує вдосконалення механізмів державного фінансового контролю та обґрунтованої методики визначення ефективності використання цих коштів.

Зміни у демографічній ситуації: Зростання числа пенсіонерів, збільшення потреб у соціальному захисті вимагають адаптації бюджетних видатків.

З метою оптимізації бюджетних витрат у соціальній сфері необхідно проводити аналіз і переоцінку діючих державних соціальних програм в частині

виявлення неефективних витрат. Важливим є забезпечення відкритості у використанні бюджетних коштів, залучення громадськості до контролю за цими витратами. Доцільним може бути також диверсифікація джерел фінансування соціальної сфери, розгляд можливостей співпраці з приватним сектором та міжнародними організаціями для залучення додаткових коштів.

Бюджетне фінансування соціальної сфери є критично важливим для забезпечення добробуту населення та розвитку суспільства в цілому. Для підвищення його ефективності необхідно впроваджувати нові підходи до планування, розподілу та контролю за використанням бюджетних коштів. Це дозволить краще відповідати на виклики, що постають перед соціальною сферою, та забезпечити якісні послуги для громадян.

На протязі останніх років до початку війни в Україні мережа бюджетних установ створювалася без урахування тенденцій щодо зміни чисельності та потреб населення, що не відповідає міжнародному досвіду фінансового забезпечення соціально-культурної сфери. Зазначене обумовлює неприйнятну структуру видатків на фінансування цих установ. Наприклад, «в Україні на одного вчителя припадає близько 9 учнів, тоді як у Франції це число становить 19, у Німеччині – 18, у Нідерландах – майже 16, а навіть у нових членах Європейського Союзу, таких як Польща і Словаччина, вже 16–17 учнів на одного вчителя» [21].

На сьогоднішній день в Україні продовжується освітня реформа, базована на ефективній оптимізації усієї мережі навчальних закладів. Даний процес передбачає не лише ліквідацію малокомплектних шкіл, але й формування нових або відновлення роботи попередніх дошкільних навчальних закладів відповідно до запитів суспільства. При умові скорочення кількості малокомплектних шкіл та вдалій організації транспортування до навчальних закладів учнів цю оптимізацію можна оцінити доволі позитивно. Практичний досвід вказує на те, що у малокомплектних школах витрати на підготовку одного учня у 2-3 рази перевищує середні значення, а якість навчального процесу не є високою. Такі школи мають недостатню матеріально-технічну базу, комплектацію класів не

лише за чисельністю учні, а й вчителів, які часто викладають кілька предметів одночасно. Відтак, процес оптимізації навчальних закладів дозволяє учням отримати більш якісну освіту, а органам місцевого самоврядування зекономити бюджетні кошти.

Досить дискусійним питанням в умовах сьогодення є «...оптимізація медичних закладів у рамках реформування системи охорони здоров'я, серед потенційних ризиків якої небезпідставно називають тотальне ненадання допомоги мешканцям сільської місцевості, різке зростання смертності» [17].

Зважаючи на те, що право на життя є найвищою соціальною цінністю, визначеною Конституцією України, а доступ до медичної допомоги формує фундаментальне соціальне право громадянина країни, важливість зазначених аспектів є очевидною. Сьогодні є ряд неузгоджених правових аспектів, а також ряд важливих проблем у сфері охорони здоров'я, які потребують свого вирішення.

На рівні держави заплановано формування сукупності медичних закладів, які надаватимуть вторинну медичну допомогу у госпітальному окрузі. Даний комплекс медичних закладів має включати лікарняні заклади інтенсивного догляду, реабілітаційні лікарні, хоспіси та спеціалізовані медичні центри. Відтак, медична реформа передбачає «...ліквідацію багатoproфільних лікувальних закладів на низовому рівні (районних поліклінік, дільничних лікарень у сільських районах та ін.) і створення на їх основі центрів первинної медико-санітарної допомоги, до складу яких входитимуть амбулаторії сімейної медицини, фельдшерсько-акушерські та медичні пункти» [47]. В результаті медичної реформи заплановано скорочення мережі мало ефективних закладів, що обумовить скорочення чисельності медичного персоналу. Такий підхід дозволить зекономити бюджетні кошти та спрямувати їх на забезпечення матеріально-технічної бази установ вторинної медичної допомоги та підвищення оплати праці у медичній сфері. Проте незважаючи на ряд позитивних аспектів медичної реформи, вона має і ряд недоліків.

По-перше, в Україні інститут сімейного лікаря тільки починає розвивається, і пацієнти з недовірою ставляться до медичних послуг, які ними надаються. Окремими експертами зазначено, що система підготовки сімейних лікарів не є якісною: «багато з них мають обмежені знання і досвід, і часто функціонують як «диспетчери», що направляють пацієнтів до інших спеціалістів. Зазначене підтверджує стан справ у пілотних областях, де населення обминає амбулаторії сімейної медицини, звертаючись напряму до спеціалізованих медичних закладів» [54]. Іншим наслідком впровадження сімейної медицини може бути зростання неофіційної плати за отриману послугу;

– по-друге, доцільно врахувати, що скорочення кількості медичних закладів у сільських регіонах має супроводжуватись вирішенням проблеми з організації транспортного сполучення між центром госпітального округу та сільськими населеними пунктами. У програмному документі з медичної реформи не передбачено жодного механізму для забезпечення зростання парку автомобілів швидкої медичної допомоги. Зважаючи на те, що фізичний і моральний знос цих автомобілів досягає 70%, формування служби санітарної медичної авіації та встановлення норм відвідування пацієнта може мати тільки декларативний характер. Вітчизняна транспортна інфраструктура медичного спрямування є, практично, незадовільною, тому варто очікувати зростання випадків невчасного прибуття до пацієнта та відсутності потрібного медичного обладнання, що загрожує життю людей.

Відмінно від сфери охорони здоров'я і освіти, бюджетне фінансування закладів культури і мистецтва в Україні залишає бажати кращого. Фінансування цих закладів, яке базується на залишкових принципах планової економіки, не відповідає сучасним вимогам і потребам суспільства. У другому розділі було зазначено неефективність функціонування культурної сфери, а також про невідповідність культурних продуктів інтересам громадян. Ключова проблема лежить в площині того, що в закладах культури немає стимулів для підвищення ефективності їхньої діяльності. Обсяг бюджетного фінансування

цих установ не може здійснювати вплив на якість їхньої роботи, що призводить до стійкої стагнації. Таким чином, реформування культурної сфери стає важливим кроком до підвищення ефективності використання коштів на соціальні потреби.

На нашу думку, основною стратегією має стати приватизація значної частини установ культури з їх переведенням на бізнесову основу. Проте, цей процес потребує ретельного підходу, оскільки комерціалізація повинна стосуватися, в основному, міських закладів. В умовах села залишати бюджетне фінансування є критично важливим. Переведення сільських закладів і установ культури на комерційну основу призведе до їх фактичного закриття, залишаючи багато громад без доступу до культурних ресурсів.

Заклади культури виконують також важливу роль у сфері позашкільної освіти, надаючи можливість для розвитку талантів та інтересів дітей і молоді. Їх комерціалізація може призвести до скорочення кількості гуртків та студій, знижуючи доступність позашкільної освіти.

В Україні доволі важливими проблемами у системі надання соціальних допомог є переважання пасивних форм фінансової підтримки громадян, при цьому матеріальні виплати тільки зменшують наслідки бідності, проте не розв'язують її змістові причини. Хоча з 2021 року вже частково використовуються інструменти державної підтримки населення через впровадження безкоштовної перекваліфікації економічно активного населення, фінансування програми «Соселя», можливість відкриття власного бізнесу, що є досить позитивним моментом та суттєвою підтримкою для громадян у період воєнного стану, особливо для ВПО та релокації бізнесу з окупованих територій.

Значну частку серед видатків державного та місцевих бюджетів, спрямованих на соціальний захист населення, становлять видатки на соціальні пільги, а саме: компенсації за пільговий проїзд для певних категорій громадян, пільги на оплату ЖКП, послуг зв'язку та ін. Поряд з тим, ефективність наданих пільг не є високою, про що часто наголошують як науковці, так і практики. Значна кількість соціальних компенсацій спрямована не завжди на найбільш

населення, а часто на тих, хто має середній або високий рівень доходів, що не відповідає принципу соціальної справедливості. За словами практиків, «...наша система не забезпечує адресної допомоги, а через це – якості соціальних послуг саме тим, хто її потребує, ...10% найбідніших громадян країни отримують 2% соціальних пільг, тоді як 10% найзаможніших – 22% соціальних пільг, або в 10 разів більше» [49]. Таким чином, необхідність вдосконалення системи надання соціальних пільг в сучасних умовах є одним із провідних завдань державної соціальної політики, спрямованої на трансформацію системи соціального захисту населення та раціональне і цільове використання бюджетних коштів.

Сьогодні в Україні право на отримання пільг мають «...понад 19,5 млн. осіб, або 42% населення країни, а орієнтовний обсяг коштів, необхідних для їх повного фінансування на декларованому рівні мав би становити більше 500 млрд. грн., що в рази перевищує обсяги ресурсів бюджетної системи» [55]. Найбільш чисельними є пільги щодо «...пільгового проїзду на громадському транспорті – право на нього надане більше 10,5 млн. пенсіонерів, що становить 80,8% загальної чисельності осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою» [51]. Відтак, соціальні пільги практично втратили своє первинне призначення щодо забезпечення соціальної справедливості для громадян. Тому, на нашу думку, доречним стане повне скасування пільг і їх заміна відповідними компенсаційними виплатами на зразок підвищення рівня заробітної плати, розміру соціальних і пенсійних виплат. Зазначене дозволить покращити порядок надання пільг, зростання їх адресності та поступову монетизацію. Саме тому необхідним є визначення основних стратегічних пріоритетів бюджетного забезпечення соціальної сфери, зокрема в частині надання соціальних допомог і послуг населенню, до яких слід віднести:

- відповідність «...рівня і якості життя населення у відповідність до європейських стандартів, створення умов для розширення середнього класу та вирішення проблеми бідності;
- зниження соціальної та майнової диференціації населення до масштабів, які не становлять загрози соціальній безпеці;

- посилення адресності і результативності соціального захисту населення;
- реформування системи охорони здоров'я з метою підвищення якості і доступності медичного обслуговування і, на основі цього, покращення основних характеристик здоров'я населення;
- забезпечення всебічного розвитку сфер освіти і культури, підвищення кількісних та якісних характеристик суспільних благ, які ними надаються» [60].

У контексті проведення реформ у сфері соціального забезпечення, важливим завданням є підвищення ефективності використання коштів державного та місцевих бюджетів. Для досягнення цієї мети необхідно вдосконалити практику фінансування послуг соціальної сфери, зокрема зосередити увагу на кількох ключових аспектах.

По-перше, важливо оптимізувати організаційно-управлінські процеси надання суспільних послуг. Це включає не лише перегляд мережі та штатного складу соціальних закладів, а й створення чіткої структури розмежування функцій між замовниками і виконавцями послуг. Демократизація управління видатками, залучення громадських інститутів до прийняття фінансових рішень можуть суттєво підвищити прозорість та підзвітність у використанні бюджетних коштів.

По-друге, необхідно реформувати механізм фінансування, перейшовши від традиційного підходу, що базується на фіксованому фінансуванні закладів, до моделей, які враховують результати їхньої роботи. Це може включати запровадження нових схем оплати праці, що стимулюють ефективність та якість наданих послуг.

По-третє, розроблення порядку оцінювання ефективності використання бюджетних коштів є критично важливим. Це дозволить не лише вимірювати результативність витрат, але й коригувати політику фінансування, орієнтуючи її на задоволення актуальних суспільних потреб. Такий системний підхід до реформування соціальної сфери створить умови для більш ефективного використання ресурсів і забезпечить якісніше обслуговування громадян.

ВИСНОВКИ

Бюджетне забезпечення соціальної сфери здійснюється шляхом формування видатків соціального призначення за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів відповідно до функціональної класифікації видатків, а також за рахунок реалізації державних чи місцевих програм розвитку соціальної сфери. До видатків бюджетів різних рівнів соціального призначення чи соціальної сфери відносять видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, а також видатки на духовний і фізичний розвиток. Ці видатки здійснюються за напрями, які відповідають Стратегії соціально-економічного розвитку країни, Бюджетної резолюції та відповідають спрямуванню державної соціальної політики розвитку країни.

Динаміка видатків зведеного бюджету України соціального призначення за період 2020-2023 років вказує на зростання показників з 806,5 млрд. грн. у 2020 році до 1078,6 млрд. грн. у 2023 році, або на 272,1 млрд. грн. Частка соціальних видатків знаходилася в межах 24,3 % – 50,3 % і у наступних роках мала тенденцію до скорочення (у 2020 році – 50,6 %, у 2023 – 24,3 %). Таку ситуацію можна пояснити значним зростанням обсягу видатків на фінансування першочергових потреб у період війни: ЗСУ, загальнодержавних функцій органів влади, забезпечення безпеки, громадського порядку. Відтак, якщо до початку війни вагому частку видатків зведеного бюджету займала соціальна сфера, то в умовах воєнного стану вони займають 24,3 % – 32,7 %.

Бюджетне забезпечення соціальної сфери здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Співвідношення цих джерел фінансування вказує на значну перевагу коштів державного бюджету, частка яких складала від 63,3 % до 68,3 % у період 2020 – 2023 роки.

У сфері послуг соціального призначення за рахунок бюджетного фінансування послуги соціального захисту та соціального забезпечення було більше як на 91 % профінансовано за рахунок коштів державного бюджету, а медична сфера – більш як на 82 %. Освіта, духовний та фізичний розвиток

фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Загальний обсяг бюджетного фінансування освіти у 2023 році за рахунок місцевих бюджетів склав 248,2 млрд. грн., а за рахунок коштів державного бюджету освітню галузь було профінансовано у сумі 60,5 млрд. грн.

Щорічно більше 20% коштів державного бюджету спрямовується на фінансування програми «Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні». Однак, нині чинна система соціального захисту, особливо в частині надання пільг і субсидій, не дозволяє забезпечити належного рівня державної підтримки найбільш вразливих категорій громадян, навіть при постійно зростаючому обсягу бюджетних видатків на дані цілі. Хронічний дефіцит бюджетного забезпечення соціальних програм можна пояснити неефективністю і не дієвістю системи пільг, яка не перешкоджає бідності населення. Проблеми з фінансуванням та суттєві недоліки методології розробки показників щодо ефективності призводять до частого невиконання державних соціальних програм. При цьому бюджетне фінансування соціальної сфери має споживчий характер і супроводжується рядом випадків щодо порушення бюджетного законодавства та неефективного використання коштів.

При визначенні пріоритетів у сфері соціальних витрат держави, слід відмітити першочергову необхідність проведення реформ у сфері державної соціальної політики щодо надання послуг у соціальній сфері з урахуванням необхідності удосконалення усієї системи їх бюджетного забезпечення. Для цього доцільно наростити бюджетні ресурси, які спрямовуються на зазначені послуги, та підвищити їх ефективність з допомогою нових підходів до розподілу бюджетних коштів. На нашу думку, доцільним є:

– проведення комплексного аналізу результатів щодо підвищення розміру соціальних виплат та їх впливу на добробут громадян. Скорочення бюджетного фінансування послуг у соціальній сфері, яка є вагомим чинником розвитку людського потенціалу, може сприяти загальному зниженню рівня соціальних стандартів;

– продовжити процеси переформатування механізму надання соціальних послуг, який передбачає перехід від простого нарощування соціальних виплат до формування передумов для сприяння зайнятості населення та забезпечення гідних умов праці. Такий підхід дозволить сприяти зростанню рівня життя громадян і скороченню його майнового розшарування, формуючи при цьому середній клас;

– зосередження уваги та діяльності органів управління бюджетними коштами на досягненні результатів своєї діяльності шляхом підвищення відповідальності за прийняття управлінських рішень і самостійності усіх причетних учасників бюджетного процесу, зокрема головних розпорядників бюджетних коштів. Актуальними сьогодні є завдання щодо удосконалення ПЦМ виконання бюджетів різних рівнів, їх бюджетного планування і прогнозування. Мету та результативні показники виконання цільових програм доцільно формувати зважаючи на критерії та індикатори їх оцінки.

– доцільно переглянути рівень соціальних стандартів та гарантій для населення на їх відповідність сучасним економічним реаліям та купівельній спроможності громадян, враховуючи рівень їх зайнятості;

– реформування діючої системи пілг із соціального захисту населення, забезпечення адресності таких пілг цільового надання державних соціальних допомог.

Бюджетне фінансування соціальних потреб потрібно розглядати як інвестиції в розвиток людського капіталу. Спрямування бюджетних коштів на підтримку соціально-економічного розвитку країни передбачає: справедливий розподіл суспільних благ, забезпечення гідного рівня життя населення, гарантований доступ до освіти та медичних послуг, соціальний захист та розвиток ринку праці, а також досягнення сталого розвитку нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. [Kyrylenko](#), A Sydorchuk, S Koval, [I Sydor](#) (2022). Analiz vytrat yak skladova otsinky finansovoho stanu domohospodarstv. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(44), 82–91. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3786>
2. Tulai O., Petrushenko Y., Glova J., Sydor I. and Ponomarenko O. The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*, 16(4), 1-15. doi:10.21511/imfi.16(4).2019.01.
3. Бульба В.Г. Еволюція соціальної функції держави в Німеччині XIX – XX століття. *Держава і регіони Серія: Державне управління*. 2016. № 3. С. 225-228.
4. Бюджетна система: Підручник. за ред. д.е.н., проф. В. Г. Дем'янишина, д.е.н., проф. О. П. Кириленко та д.е.н., проф. З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання державного бюджету за 2021 р. ІБСЕД (Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень). Київ: 2022. URL: www.Bulet_vycon_DBU_2022monitoring_ukr
7. Гаркавенко С. С. Маркетинг. К.: Лібра, 2002. 708 с.
8. Герасименко Г. Оцінка бюджетних програм в Україні: обґрунтування соціальних ефектів та каналів впливу на досягнення соціальних цілей. *Вісник THEU*. 2017. № 4. С. 67-76.
9. Герасимчук В. Г. Маркетинг: Теорія і практика. К.: Вища шк., 2004. 326 с.
10. Горин В. П., Квасниця О. В. Перспективи нарощування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я в умовах війни та поствоєнного відновлення України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 14. С. 27-33. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/handle/316497/48269>

11. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 року № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

12. Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2024 року № 94. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-sotsialnoi-pidtrymky-vnutrishno-peremishchenykh-osib-ta-inshykh-vrazlyvykh-katehorii-osib-i260124-94>

13. Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 18-23.

14. Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у професійній освіті: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1686/1698>

15. Звіти про виконання Державного і місцевих бюджетів України у період 2020-2023 рр.: URL: <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information>

16. Калачова І. В. Статистика послуг: концептуальні основи реформування. *Статистика України*. 2010. № 4. С. 24-28.

17. Карпишин Н. І., Сидор І. П. Фінансування медичних послуг: досвід зарубіжних країн і України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 8. С. 9-14.

18. Клівіденко Л.М., Прокопишин Ю.Б. Роль та значення бюджетних інвестицій і соціально-економічному розвитку країни. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. С. 33-39.

19. Коваль С.Л. Система державного соціального страхування: досвід України та Німеччини *Світ фінансів*. 2018. № 2 (55). С. 67–77.

20. Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 34. С. 275-283.

21. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у

післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3267>

22. Комаров В. Е., Улановська В. Д. Соціально-економічна ефективність сфери послуг. К.: Наука, 2012. 126 с.

23. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

24. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д. Основи маркетингу; [пер. с англ.]. К.: Вид. дім «Вільямс», 2006. – 942 с.

25. Кочерга А. І. Сфера обслуговування населення: регіональні проблеми. К.: Наук. думка, 1980. 424 с.

26. Методичні рекомендації щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм. Наказ Міністерства економіки України № 742 від 24.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va742665-10>

27. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>

28. Овчарова Н.В. Оцінка ефективності бюджетної політики в соціальній сфері. *Стратегія розвитку України*. 2016. № 1. С. 164-174.

29. Основи законодавства про охорону здоров'я. Закон України № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

30. Петрушка О. В., Сидор І. П. Особливості здійснення державного фінансового контролю в закладах охорони здоров'я. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1707/1642>

31. Пищуліна О. Щодо зміни підходів до формування соціальних стандартів URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Desember/13.htm>.

32. Пояснювальна записка до звіту про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022-2023 рр.» <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information>

33. Про благодійну діяльність та благодійні організації. Закон України № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

34. Про вищу освіту. Закон України № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

35. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Закон України № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#>

36. Про дошкільну освіту. Закон України № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

37. Про культуру. Закон України № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

38. Про освіту. Закон України № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

39. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

40. Про повну загальну середню освіту. Закон України № 2925-IX. URL: https://osvita.ua/legislation/law/2232/#google_vignette

41. Про професійну (професійно-технічну) освіту. Закон України № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>

42. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

43. Про соціальні послуги. Закон України № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

44. Про фізичну культуру і спорт. Закон України № 3808-XII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

45. Решетникова Е. Г. Сфера послуг: планування, проблеми, перспективи. Київ: В-во Знання, 2008. 256 с.

46. Росинский М. Б. Сфера послуг в економіці. К.: Наук. думка, 2006. 152 с.

47. Сидор І. П. Бюджетна політика у функціонуванні соціальної сфери: проблеми визначення ефективності. *Світ фінансів*. 2016. Випуск 3. С. 7-17.

48. Сидор І. П. Вища освіта в Україні та джерела її фінансового забезпечення: практика та проблематика. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Том. 23. Випуск 6 (71). С. 162-168.
49. Сидор І. П. Домінанти впливу макроекономічних показників на добробут нації. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск 16. Електронне наукове фахове видання. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-16>.
50. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 21. С. 85-89.
51. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
52. Сидор І., Денисюк Т. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2022. № 1. С. 22-35.
53. Сидор І. П. Податковий і неподатковий механізми наповнення місцевих бюджетів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 9. С. 41-48.
54. Співак Л. С. Формування ринку послуг в трансформаційній економіці: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. К., 2012. 192 с.
55. Стаханов В. Н. Маркетинг сфери послуг: навч. посіб. К.: Експертне бюро, 2012. 160 с.
56. Стратегія розвитку фізичного виховання та спорту серед української молоді на період до 2025 року. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2019/07/17/strategiya-rozvitku-fizich>
57. Ткаченко Л. В. Маркетинг послуг: навч. посіб. для студ. екон. спец. Д.: ДАУБП, 2010. 102 с.
58. Хмелевська Л. П. Особливості розвитку малого підприємництва у сфері побутового обслуговування населення України: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / К., 2014. 230 с.

59. Цілі сталого розвитку. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>

60. Яковенко Р.В. Якість життя та соціальна політика в концепції людського потенціалу. URL: [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1)

